

УДК 37015.3:371.279.1

ВЕРБАЛЬНІ ПРОЯВИ ТРИВОЖНОСТІ У ПИСЕМНОМУ МОВЛЕННІ СТУДЕНТІВ

Олеся Турчак

старший викладач,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
Київ
turchak_o@mail.ru

У статті викладено результати теоретичного й емпіричного дослідження вербальних проявів тривожності в писемному мовленні студентів. Автором виявлено, що вербальні прояви тривожності можна спостерігати на трьох стадіях породження писемної мовленнєвої продукції, а саме стадіях формулювання, зовнішнього оформлення і самоконтролю. У результаті аналізу одержаних емпіричних даних доведено, що найхарактернішими вербальними проявами тривожності на стадії формулювання писемного повідомлення є частіше вживання дієслів і дієслівних форм порівняно з прикметниками, а також порушення логічної зв'язності викладу думок, на стадії зовнішнього оформлення – описки, а на стадії самоконтролю – самокорекції.

Ключові слова: студент, тривожність, писемне мовлення, вербальні прояви тривожності, стадія формулювання, стадія зовнішнього оформлення, стадія самоконтролю, описки, самокорекції.

В статті изложены результаты теоретического и эмпирического исследования вербальных проявлений тревожности в письменной речи студентов. Автором выявлено, что вербальные проявления тревожности можно наблюдать на трех стадиях порождения письменной речевой продукции, а именно стадиях формулировки, внешнего оформления и самоконтроля. В результате анализа полученных эмпирических данных доказано, что наиболее характерными вербальными проявлениями тревожности на стадии формулирования письменного сообщения являются более частое употребление глаголов и глагольных форм по сравнению с прилагательными, а также нарушение логической связности изложения мыслей, на стадии внешнего оформления – описки, а на стадии самоконтроля – самокоррекции.

Ключевые слова: студент, тревожность, письменная речь, вербальные проявления тревожности, стадия формулировки, стадия внешнего оформления, стадия самоконтроля, описки, самокоррекции.

The article provides the results of theoretical and empirical studies of verbal manifestations of anxiety in the written speech of students. The author found that the verbal manifestations of anxiety can be observed in three stages of written speech production, namely the formulation stage, writing itself and the stage of self-monitoring. The analysis of empirical data proved that the most characteristic verbal manifestations of anxiety at the stage of written messages formulation is more frequent use of verbs and verb forms in comparison to adjectives, as well as a violation of logical coherence of speech, at the stage of writing itself – slips, and at the stage of self-monitoring – self-corrections.

Key words: student, anxiety, written speech, verbal manifestations of anxiety, formulation stage, writing stage, self-monitoring stage, slips, self-corrections.

Вступ

На сучасному етапі розвитку суспільства, коли дистанційне спілкування стало не лише нормою, але й основною складовою частиною роботи будь-якої організації, дослідження писемного мовлення набуло неабиякого значення. Вважаємо, що в контексті навчальної діяльності студентів, яка супроводжується постійним стресом і підвищеним рівнем тривожності, вельми актуальним

є дослідження впливу тривожності на особливості породження писемної мовленнєвої продукції.

Зміни в мовленні під впливом тривожного стану досліджували такі вчені, як Д. Бумер, Н.В. Вітт, В.І. Галунов, Дж. Каган, В.Г. Лебедев, В.Х. Маньоров, В.Л. Марішук, Е.Л. Носенко, Ч. Осгуд, Р. Якобсон та інші, проте більшою мірою увага вчених була сконцентрована на вивченні особливостей усного мовлення, у той час як писемне мовлення індивіда досліджене недостатньо.

У своїй праці «Психопатологія повсякденного життя» З. Фрейд зазначає, що описки виникають під впливом несвідомих тривожних думок (Фрейд, 2003). Він також погоджується із думкою В. Вундта про те, що описки зустрічаються у мовленні людини частіше, ніж обмовки, цитуючи вченого: «У процесі нормального мовлення затримуюча функція волі постійно спрямована на те, щоб привести у відповідність перебіг уявлень і артикуляційні рухи. Але коли супутні уявлення акти, що їх відображують, сповільнюються через механічні причини, як це буває при письмі..., подібні антиципації трапляються особливо легко» (Фрейд, 2003: 34).

Одне із найдокладніших досліджень особливостей писемного мовлення у тривожному стані було проведене Ч. Осгудом та Е. Уолкер, основою якого стали близько ста передсмертних записок самогубців (Осгуд, 1959). У своєму дослідженні вчені порівнювали ці записки з листами тих самих людей, написаними у звичайному психічному стані, та дійшли висновку, що для писемного мовлення у тривожному стані характерна стереотипність уживаних слів, яка виявляється у виборі мовних одиниць, найбільш притаманних для мовлення індивіда. Окрім того, дослідники стверджують, що писемне мовлення у тривожному психічному стані характеризується помилками узгодження слів, нечіткою синтаксичною композицією, семантично нерелевантними повтореннями, вживанням слів зі значенням семантичної безвинятковості, наприклад «усі», «нічого», «ніхто», «завжди», «ніколи», вживанням слів із чіткою позитивною або негативною конотацією.

Таким чином, можемо стверджувати, що писемне мовлення індивіда у тривожному стані має ряд особливостей, що виявляються у описах, змінах лексичного складу, нечіткій синтаксичній композиції тощо.

Мета статті – проаналізувати особливості писемного мовлення студентів у ситуаціях, що супроводжуються виникненням тривожного стану. Відповідно до мети, нами визначено наступні **завдання**:

- 1) проаналізувати зміни у писемному мовленні студентів у стані тривожності;
- 2) виявити найбільш характерні вербальні прояви тривожності у писемному мовленні студентів.

Методи та методика дослідження

На основі аналізу теоретичної літератури емпіричними референтами тривожності, що виявляється в писемному мовленні у ситуаціях емоційної напруги, є: 1) середній розмір речень; 2) словникова різноманітність, 3) частка дієслів у мовленні; 4) порушення логічної зв'язності текстового повідомлення; 5) зміни в зовнішньому оформленні повідомлень; 6) самокоригування.

Для отримання даних щодо вербальних проявів тривожності студентів нами аналізувалися розгорнуті письмові відповіді студентів у ситуаціях модульної контрольної роботи. Коефіцієнт середнього розміру речень, який дає змогу зробити висновки про емоційний стан мовця (зворотній кореляційний зв'язок), розраховувався за формулою:

$$K_{\text{сер.розм.}} = \frac{\text{всіхслів}}{N_{\text{речень}}}$$

При цьому показник менше 6 слів оцінювався в 1 бал, 6-9 слів – у 2 бали, а понад 9 слів – у 3 бали.

Коефіцієнт словникової різноманітності розраховувався за формулою:

$$K_{\text{словн.різноман.}} = \frac{\text{різнихслів}}{2N_{\text{всіхслів}}} \times 100\%$$

Коефіцієнт дієслівності є співвідношенням кількості дієслів і дієслівних форм до загальної кількості слів у тексті і розраховувався за формулою:

$$K_{\text{дієсл.}} = \frac{\text{дієслів}}{\text{слів}} \times 100\%$$

Коефіцієнт логічної зв'язності розраховувався за формулою співвідношення загальної кількості службових слів (сполучників і прийменників) і загальної кількості речень у тексті:

$$\text{Клог.зв.} = \frac{\text{служб.слова}}{3N_{\text{реч.}}}$$

Діагностичним показником змін у зовнішньому оформленні писемного повідомлення ми визначили описки, а діагностичним показником самокоригування – виправлення, зроблені студентами. Як описки, так і виправлення фіксувалися з позиції їхньої наявності або відсутності в писемній продукції респондентів і оцінювалися в 1 бал у разі їхньої наявності та 0 балів – у разі відсутності.

Зазначені показники тривожності виявлялися за допомогою аналізу психографологічних характеристик писемної мовленнєвої продукції студентів, отриманої в ситуації модульної контрольної роботи. При цьому для перевірки рівня ситуативної тривожності ми обрали опитувальник Ч.Д. Спілбергера – Ю.Л. Ханіна (Крилов, 2007). Згідно методики, респондентам пропонувалася анкета з 20 запитань. Під час роботи з анкетою досліджувані обирали одну із запропонованих відповідей. Відповіді обраховувалися балами, мінімальна кількість – 20 балів; максимальна – 80 балів. У ході інтерпретації результатів використовувалися такі орієнтовні оцінки тривожності: 30 балів і менше – низька (оцінювалась у 1 бал), 31-44 бали – помірна (оцінювалась в 2 бали), 45 балів і більше – висока ситуативна тривожність (оцінювалась в 3 бали). Отримані дані дозволили нам виявити рівень емоційної напруги студентів у ситуаціях навчальної діяльності.

Результати дослідження

З метою дослідження вербальних проявів тривожності в писемному мовленні нами були проаналізовані письмові розгорнуті відповіді на запитання, отримані в ситуації модульної контрольної роботи. Група респондентів складалася з 101 людини, з яких 44 особи – хлопці, а 57 осіб – дівчата. Аналіз стану за методикою Ч.Д. Спілбергера – Ю. Л. Ханіна продемонстрував, що середній показник ситуативної тривожності студентів складав 52 бали, що інтерпретується нами як показник високої тривожності. Середній обсяг досліджуваної мовленнєвої продукції складав 250 слів.

Для виявлення найбільш характерних вербальних проявів тривожності в писемному мовленні нами здійснено порівняння отриманих психолінгвістичних показників писемної продукції студентів із середніми показниками, притаманними для писемного мовлення у звичайному психічному стані (за даними А. О. Крилова, С. О. Манічева). Результати проведеного аналізу наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Частотність вербальних проявів тривожності
в писемному мовленні студентів**

Вербальні прояви тривожності в писемному мовленні	Середній показник для нормального психічного стану	Середній показник, отриманий під час дослідження	Кількість респондентів, %
Коефіцієнт дієслівності	6,6%	нижче	0%
		вище	100%
Коефіцієнт логічної зв'язності	0,9	нижче	99,1%
		вище	0,9%
Самокоригування	-	-	53%
Коефіцієнт словникової різноманітності	22,4%	нижче	23,8%
		вище	76,2%
Описки	-	-	16%
Середній розмір речення	10,1 слова	нижче	8,9%
		вище	91,1%

Отримані в результаті аналізу дані дають змогу стверджувати, що вербальні прояви тривожності студентів виявляються на тих стадіях породження писемного мовленнєвого повідомлення.

1. Стадія формування.

Під час проведеного аналізу було виявлено, що тривожність у писемному мовленні студентів у ситуації емоційної напруги виявляється у двох показниках – коефіцієнті дієслівності й коефіцієнті логічної зв'язності. Так, середній показник частки дієслів у писемному мовленні студентів становив 18,2%, що свідчить про збуджений стан респондентів. Середній коефіцієнт логічної зв'язності в мовленнєвій продукції досліджуваних дорівнював 0,4. Такий показник свідчить про те, що в писемному

мовленні респондентів не було використано достатньо службових слів, які б забезпечили гармонійний виклад матеріалу та поєднання складних граматичних конструкцій.

Середня кількість речень досліджуваних мовленнєвих повідомлень складала 17 одиниць, обсяг яких дорівнював у середньому 14,7 слів. При цьому середній коефіцієнт словникової різноманітності в писемному мовленні студентів виявився досить високим – 26,8%. На нашу думку, такі високі показники обсягу речень і словникової різноманітності пов'язані з особливістю діяльності, яка виконувалася (розгорнута відповідь на поставлене запитання).

II. Стадія зовнішнього оформлення.

У ході опрацювання матеріалу в писемній продукції 16% респондентів були виявлені описки, які полягали в тому, що студенти не дописували закінчення слів або пропускали літери в словах. Наприклад: «пере», «виїхав», «потерпі», «допому», «стрима» (замість «перед», «виїхав», «потерпіла», «допомогу», «стримано», відповідно).

III. Стадія самоконтролю.

У писемній продукції 53% досліджуваних було виявлено самокорекції, які можна поділити на три основні типи. До першого відносимо коригування, направлені на зміну порядку подання інформації. Такі виправлення студенти подають двома можливими шляхами: 1) закреслюють частину тексту, вписують потрібну інформацію і знову дописують закреслену раніше частину повідомлення; 2) вносять необхідну інформацію за допомогою зноски (стрілочки). До другого типу відносимо коригування, що мають на меті переформулювання певної фрази або частини фрази. До третього типу відносимо виправлення окремого слова.

Таким чином, результати проведеного емпіричного дослідження дозволяють стверджувати, що найбільш типовими вербальними проявами тривожності в писемному мовленні студентів у ситуації емоційної напруги є вживання більшої кількості дієслів, порушення логічної зв'язності викладу думок, поява самокорекцій. Меншою мірою характерними є такі вербальні прояви, як скорочення середнього розміру речень, наявність описок, зменшення словникової різноманітності.

Висновки

Отже, результати проведеного дослідження дають змогу стверджувати, що під час навчальної діяльності стан тривожності студентів виявляється у вербальних проявах, що спостерігаються на трьох стадіях породження писемної мовленнєвої продукції (формулювання, зовнішнього оформлення, самоконтролю). Нами встановлено, що на стадії формулювання писемне мовлення студентів у стані тривожності характеризується частішим вживанням дієслів і дієслівних форм порівняно з прикметниками, а також порушенням логічної зв'язності викладу думок. На стадії зовнішнього оформлення для писемного мовлення у ситуаціях емоційної напруги характерною є наявність описок, механізм появи яких, на нашу думку, схожий із механізмом появи парафазій в усному мовленні. На стадії самоконтролю вербальним проявом тривожності в писемному мовленні у ситуаціях емоційної напруги є наявність самокорекцій, які можна поділити на три типи: 1) виправлення послідовності викладу думок; 2) переформулювання; 3) виправлення помилок в окремих словах.

Аналіз отриманих емпіричних даних дозволяє нам стверджувати, що найхарактернішими вербальними проявами тривожності у писемному мовленні студентів є: 1) більш часте вживання дієслів і дієслівних форм порівняно з прикметниками (100% респондентів); 2) порушення логічної зв'язності викладу думок (99,1%); 3) самокорекції (53%); 4) поява описок (16%).

Перспективи подальших досліджень

Перспективами подальших досліджень є встановлення взаємозалежності вербальних проявів тривожності у писемному мовленні і особливостей мислення індивіда, а також розробка комплексної методики дослідження емоційного стану індивіда за допомогою аналізу писемної мовленнєвої продукції.

ЛІТЕРАТУРА

- Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии* (2007) / [ред. Крылов А. А., Маничев С. А.]. – СПб. : Питер, 560 с.
- Фрейд З. (2003). Психопатология обыденной жизни / Фрейд З. – М. : Книга, 240 с.
- Osgood C. E. (1959). Motivation and Language Behaviour. A Content Analysis of Suicide Notes / C. E. Osgood, E. G. Walker // *Journal of Abnormal and Social Psychology*. – V. 59. – P. 58-67.

REFERENCES

- Krylov A. A. & Manichev S. A. (Eds.). (2007) Praktikum po obschei, eksperimentalnoi i prikladnoi psihologii [Manual on general, experimental and applied psychology]. Saint Petersburg: Piter [in Russian].*
- Freud S. (2007) Psihopatologiia obydennoi zhyni [Psychopathology of everyday life]. Moscow: Kniga [in Russian].*
- Osgood Ch. (1959) Motivation and Language Behaviour. A Content Analysis of Suicide Notes. Journal of Abnormal and Social Psychology, 59, 58-67 [in English].*

Поштова адреса установи:

Національний університет біоресурсів і природокористування України
вул. Героїв Оборони 15
м. Київ,
03041

Стаття надійшла до редакції 11.09.2015